

نقش قرآن بر اصفهان

(شماره ۳)

● سید محمد رضا علاء‌الدین

○ مقدمه:

در شماره‌های گذشته مطالبی را پیرامون نقش جاودانه قرآن و فرهنگ‌سازی و فضا‌سازی آن در معماری و سایر جلوه‌های هنری و زبان و ادب فارسی بر ایران و اصفهان با هم مرور کردیم. اکنون پیشینه اصفهان در عهد انبیاء و ائمه اطهار (علیهم‌السلام) را با هم مرور کرده و زاویه دیگری را از حیث آماده‌سازی و بسترسازی اصفهان برای پذیرش هر چه بهتر نقش قرآن مطرح می‌نمایم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

○ ضرورت‌های طرح پیشینه: مع‌العلوم انسانی

خداوند تبارک و تعالی در قرآن کریم فرموده است: /وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ/ با توجه به این آیه و آیات دیگر قرآن^۱ خداوند برای هدایت و دعوت به توحید و عبادت و تقوی و تعلیم و تزکیه مردم و آزادی و نجات انسانها از قید اسارت طواغیت و گسترش عدل و داد و تشکیل جامعه دینی، پیامبرانی را مبعوث به رسالت نموده و آن رسولان الهی به ابلاغ وحی و شکل‌دهی فرهنگ دینی برای راهبری و رشدگیری عقول و افکار و علوم پرداخته که آثار و نقش آن تبلیغات و حیانی و الهی پس از قرون متمادی بر تارک ملل و مجامع انسانی و فرهنگی می‌درخشد.

پاگامی از دستاوردهای فکری، فرهنگی و اجتماعی گذشتگان و آموزندگی و فوائد بشماری که این آگاهی به دنبال دارد و روح کنجکاو آدمی را ارضاء می‌کند از یک سو و اشتغال قرآن به یک سلسله از قصص و تواریخ انبیاء و ملل گذشته و نقشی که انبیاء بر شکل‌گیری و تکمیل دستاوردهای بشری داشته‌اند و ترغیب مردم به توجه به سرگذشت‌های آنان از سوی دیگر ضرورت‌های طرح پیشینه اصفهان در عهد انبیاء و ائمه اطهار (علیهم‌السلام) را بیش از پیش برای ما مشخص می‌سازد.

رهبر فرزانه حضرت آیه‌الله خامنه‌ای در این خصوص فرموده‌اند:

ملت‌ها مثل ملت ما با آن سوابق کهن و پرافتخار تمدن و فرهنگ و معرفت که یک بخش از این سابقه یعنی ۱۴۰۰ سال بعد از اسلام (و حکومت اسلامی پیامبر اکرم (ص)) واقعاً سرشار از برجستگی‌ها و درخشندگی‌هاست. حالاً قبل از ۱۴۰۰ سال را اطلاع زیادی نداریم اما اجمالاً می‌شود فهمید که یک ملت بزرگ با آن خصوصیات قاعدتاً فرهنگ بالعی داشته است. آنچه در دوران ما اتفاق افتاده است، می‌دانیم ملت ایران به برکت اسلام واقعاً خیلی نبوغ و برجستگی نشان دادند و منت زیادی از خودشان بر سر نه فقط دنیای اسلام، بلکه بر سر همه‌ی دنیا باقی گذاشتند که اینها در سطر سطر تاریخ دنیا مسطور و مضبوط است.^۳

○ اصفهان در عهد انبیاء (علیهم‌السلام) مباحث فقهی

دارالعلم اصفهان، نمایش پرده‌ای از تفکر الهی است، این شهر مقبره دو پیامبر از پیامبران الهی را در خود جای داده است و شهری است که مورد نظر انبیاء الهی بوده است.^۴

ابراهیم بن محمد نحوی در کتاب محاسن نقل نموده که همیشه سی نفر مستجاب‌الدعوه در اصفهان می‌باشد و علت آن را چنین دانسته که چون (نمرود) خواست حضرت ابراهیم (علیه‌السلام) را به خیال خام خود مجازات کند، مردم را از بلاد مختلف دعوت نمود، اهل اصفهان اجابت نکردند، پس سربازان نمرود، سی نفر از ایشان را دست‌بسته پیش طاغوت زمان نمرود بردند. چون نگاه ایشان به حضرت ابراهیم (علیه‌السلام) افتاد ایمان آورده و مسلمان شدند و حضرت ابراهیم (ع) در حق

ایشان دعا فرمودند که : (خدایا برای همیشه سی مرد مستجاب الدعوة در اصفهان قرار بده) و این دعا از جانب حضرت حق اجابت شد.^۵

در زمان پادشاه سنّاک (بخت النصر) دو پیامبر الهی به نام یوشع و شعیا که از پیغمبران بنی اسرائیل بودند همراه با موحدان و مؤمنان به ایران هجرت نمودند و در شهر اصفهان به تبلیغ دین پرداختند و از شهرت بسزائی برخوردار بودند. مدفن این دو پیامبر الهی معلوم و معین و زیارتگاه مؤمنین و مؤمنات است و همانند حضرت دانیال که پیامبر دیگری از بنی اسرائیل بوده و مرقدش در شوشتر (شوش دانیال) زیارتگاه است حرم و بارگاه این دو پیامبر الهی در اصفهان مورد احترام و تکریم مردم است.^۶

اگر جناب شعیا و یوشع (علیهما السلام) همزمان با (استرخاتون) مدفون در قریه پیربکران که در اطراف اصفهان است باشد و احتمالاً مقدم بر او باشند، این دو پیامبر الهی نزدیک به بیست قرن پیش در اصفهان زندگی می کرده اند^۷ و در حیات طیبه خود مشغول تبلیغ و ترویج آئین الهی بوده اند.

قابل توجه است که مرقد جناب یوشع (علیه السلام) در زمین لسان الارض (آخر گلستان شهدا) و مرقد شعیا در محله گلپهار (امامزاده اسماعیل) می باشد.

در خصوص مدفن جناب یوشع در مکان لسان الارض در کتاب / ذکر اخبار اصفهان، تألیف حافظ ابونعیم اصفهانی / آمده است که لسان الارض حکایت از بدو خلقت می کند و خلقت آن همزمان با خلقت انسان و آسمان بوده است. این خبری را که جناب حافظ ابونعیم روایت می کند هر چه باشد نشانگر سابقه تاریخی این زمین مقدس بوده و از آن حکایت می کند که قبل از اسلام نیز مورد توجه و عنایت مردم اصفهان بوده است. علت این نام بدان خاطر می باشد که معروف است این زمین جواب انبیاء را داده و با آنها در ذکر و عبادت همراه بوده است و از آن جهت آن را لسان الارض نامیده اند.^۸

همچنین آئین توحیدی زرتشت در بخشهایی از اصفهان رایج بوده و وجود آتشکده های متعدد که مظهر پاکی و پاک کسندگی و طهارت است، این مطلب را تأیید می کند.^۹

اصفهان در عهد پیامبر اکرم (ص) مرکز بیداردلان و خداجویانی همچون سلمان فارسی و ام‌الفراسیه بوده است. اولین زن ایرانی که به دین مبین اسلام گرویده است بانویی است که او را ام‌الفراسیه اصفهانی نامیده‌اند.

عبدالله بن عباس از قول سلمان فارسی اصفهانی آورده که گفته بود:

(من از شهر اصفهان هستم و از ناحیه‌ای از آن شهر که جی نام دارد، چون بر عزیمت به یثرب (مدینه) مصمم شدم و قصد پای‌بوسی خواجه کائنات حضرت محمد مصطفی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) نمودم در آنجا زنی اصفهانی را دیدم که در وصول به مدینه و دولت دریافت سعادت اسلام بر من سبقت گرفته بود و او مرا به سوی آن حضرت راهنمایی کرد. برخی نیز اولین ملاقات جناب سلمان فارسی را با ام‌الفراسیه در مکه ذکر کرده‌اند.^{۱۰})

جناب سلمان فارسی این صحابی گرانقدر و عظیم‌الشان پیامبر اکرم (ص) چگونه مسلمان شدن خود را اینگونه بیان می‌دارد:

(با کاروانی به شهر مکه وارد شدم، رئیس کاروان مرا به عنوان برده، کنار غلامان حبشی خود که در بوستانی بودند، برد. از آنجا که می‌دانستم یکی از زنان همشهری‌ام به حجاز آمده است، از این رو در آنجا به پرس و جو از آن زن پرداختم، در این جستجو دریافتم که آن زن از افراد همان خانواده‌ای است که خود غلام آن شده بودم و آگاه شدم که آن زن به اسلام گرویده و پیامبر را می‌شناسد. سرانجام آن زن اصفهانی به نزد آمد و با او پیرامون پیامبر و اسلام گفتگو کردم. و ام‌الفراسیه مرا به محلی که پیامبر اکرم (ص) تشریف داشتند راهنمایی نمود و بدین شکل به خدمت رسول‌الله (ص) رسیدم و مسلمان شدم.)^{۱۱}

آری مسلمانان اصفهانی به اسلام و پیامبر اکرم (ص) و آیات الهی قرآن ایمان آورد و در پرتو انس و محبت با پیامبر و اهل بیت پیامبر (علیهم‌السلام) به درجه‌ای از رشد و کمال رسید که پیامبر اکرم (ص) فرمودند: (سَلْمَانُ مِنَّا)^{۱۲} سلمان از ما اهل بیت است (یعنی مورد نظر ماست)

○ اصفهان در عهد ائمه اطهار:

با حضور جناب سلمان فارسی و ام الفارسیه در بارگاه پیامبر اکرم (ص) بعبارتی شهر اصفهان این شهر همیشه توحیدی دو نماینده خود را به محضر خاتم الانبیاء و اهل بیت او (علیهم السلام) فرستاده بود و همین حضور و ارتباط اصفهان را بیش از پیش با آئین اسلام آشنا می ساخت.

بعد از فتح ایران و استقبال مردم اصفهان سپاه اسلام، مردم اصفهان به دین اسلام برآمدند و استانداران اسلامی زمام امور حکومت اسلامی را در اصفهان بدست گرفتند. از جمله این استانداران جناب (مخنف بن سلیم) است که استاندار حضرت امام امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) بوده است و مکاتبات متعددی بین او و حضرت علی (ع) برای رشد دینی و رفاه اجتماعی مردم اصفهان انجام گرفته است.^{۱۳}

وقتی جنگ صفین واقع شد مخنف بن سلیم از دی استاندار اصفهان، سعید بن وهب را جانشین خود کرد و با بسیج شیعیان علوی و همراکب با آنان برای حمایت و پشتیبانی از امام امیرالمؤمنین علی (ع) از اصفهان راهی عراق شد. مخنف بن سلیم از دی این استانداری ولایتی اصفهان در رکاب امام علی (ع) در جنگ صفین مردانه جنگید و به شهادت رسید.^{۱۴}

حافظ ابونعیم در کتاب (ذکر اخبار اصفهان) نوشته است: جمعی از صحابه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به اصفهان آمده اند (و اسامی آنها را ذکر می کند) بعد از این مطلب می نویسد: ریحانه های حضرت رسول اکرم (ص) حضرت امام حسن بن علی بن ابی طالب (ع) و حضرت امام حسین بن علی بن ابی طالب (ع) در حال عبور جهت جنگ جرجان با سپاه اسلام داخل اصفهان شده اند.^{۱۵}

النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا
 ترجمه: ای کسانی که ایمان آورده‌اید، بر او و خانواده و پیروان او تسلیم کنید.

در بین مردم اصفهان از قرون گذشته تا بحال چنین شهرت دارد که حضرت امام حسن (ع) به اصفهان تشریف آورده و در محله لنبان* نماز خوانده‌اند و از این رو مؤمنین آنجا را مسجد قرار داده و مسجد لنبان که از مساجد بسیار قدیمی اصفهان است و از اهمیت و قداست ویژه‌ای نزد مؤمنین برخوردار است در آنجا بنا گردیده است. علاوه بر آنچه گذشت اصحاب ائمه اطهار نیز به اصفهان آمده‌اند و حتی در این شهر ماندگار گشته‌اند و به تبلیغ و ترویج تشیع پرداخته‌اند.

اصفهان در عهد ائمه اطهار پناهگاه شیعیان بوده و بسیاری از فرزندان ائمه اطهار به این شهر آمده‌اند و شهر اصفهان و شهرهای تابعه آن همچون کاشان که از مراکز عمده شیعیان محسوب می‌شده متبرک به مزارهای امامزادگان علوی، فاطمی، حسنی، حسینی، سجادی، طباطبائی، صادقی، کاظمی و رضوی می‌باشد و از همان قرون اولیه اسلامی خاندانهای شیعی و از جمله سادات در اصفهان مستقر شدند.

معروف است که مردم اصفهان سابقه مذهب تسنن داشته‌اند و در عهد صفویه مذهب شیعه قوت گرفت و مردم به سمت تشیع گرایش پیدا کردند. اما با توجه به آنچه گذشت و با وجود مدرسه جعفریه (ع) و در کنارش مرقد عالی شهید (امامزاده جعفر (ع)) و وجود جمله‌ای دال بر حقانیت ولایت علی (ع) بر سر در مدرسه‌ای که مشهور است که از اهل سنت بوده، بجا ماندن جملات و خطابه‌هایی از برخی علماء که دال بر اعتقاد آنان به ولایت علی (ع) است در حالی که گفته می‌شود از علمای اهل سنت بوده‌اند، از جمله شواهدی هستند که دال بر قوت تشیع در اصفهان بوده و بر این اساس بسیاری را عقیده بر آن است که با ادله و شواهد فراوانی که وجود دارد

(* واقع در خیابان شهید بهشتی اصفهان)

تشیع در اصفهان از عهد ائمه اطهار (علیهم السلام) وجود داشته است و علیرغم حاکمیت بعضی از حاکمان اهل سنت تشیع در اصفهان بسیار قوی و نیرومند بوده است.^{۱۶}

وجود بقعه‌ها و تکابای فراوان در تخت فولاد اصفهان و امامزادگان مدفون در اصفهان و حومه آن و بنای مدارس علمیه و حضور صدها عالم و دانشمند و بنای مساجد و گنبد و بارگاه امامزادگان از رونق تشیع و رونق محافل علمی و دینی از عهد ائمه اطهار در این شهر حکایت می‌کند.^{۱۷}

آنچه امروزه نقش قرآن را بر اصفهان بیش از هر زمان دیگر برای ما مشخص می‌سازد و فضای قرآنی آن را پیش ما نمایان می‌سازد تفکری الهی و وحیانی بوده که از عهد انبیاء و پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (علیهم السلام) بر این سرزمین حاکم بوده و مساجد، محراب‌ها و مدارس و مکتب‌خانه‌ها و حجرات و منبرها و ساختمان‌ها و ابنیه‌ها نمایش این تفکر توحیدی و اسلامی و قرآنی بوده و می‌باشد.

منابع و مصادر

- (۱) سوره نحل آیه ۳۶
 (۲) آیات (۲) سوره جمعه، ۲۵ سوره حدید، ۱۵۷ سوره اعراف، ۲۱۳ سوره بقره
 (۳) کتاب فرهنگ و تهاجم فرهنگی، ص ۲۳
 (۴) اعیان الشیعه ۲۸۳/۷
 (۵) محاسن اصفهان، اثر ابراهیم بن محمد نحوی
 (۶) کتاب ذکر اخبار اصفهان اثر حافظ ابونعیم اصفهانی
 (۷) این احتمال بر اساس یکی از کتیبه‌های بقعه استرخاتون که به زبان عبری است می‌باشد که در آن کتیبه سال (۳۸۹۰) از خلقت حضرت آدم (ع) را معین می‌کند که تا این سال یعنی سال ۱۴۲۲ هـ. ق یک هزار و نهصد و چهارده سال می‌گذرد و سران و اجداد مردم موحد اصفهان قبور این دو پیامبر را در کنار سایر رجال الهی حفظ نموده و به تکریم آنها پرداخته‌اند.
 (۸) کتاب ذکر اخبار اصفهان اثر حافظ ابونعیم اصفهانی
 (۹) تاریخ فرهنگ اصفهان و گنجینه آثار تاریخی اصفهان
 (۱۰) ترجمه محاسن اصفهان، ص ۷۰
 (۱۱) اسدالغایبه ۳۵/۷
 (۱۲) حدیث نبوی
 (۱۳) نهج البلاغه دشتی، ص ۵۰۷
 (۱۴) کتاب (جنگ صفین)، ص ۱۰۴
 (۱۵) کتاب (ذکر اخبار اصفهان) اثر حافظ ابونعیم اصفهانی
 (۱۶) برداشت از ریشه‌ها و جلوه‌های تشیع در اصفهان، ج ۲
 (۱۷) دارالعلم شرقی، صفحات متعدد (برداشت)

